

Łukasz Kalisz
Uniwersytet w Białymstoku

DZIEŁA DOBROCZYNNE DLA CHŁOPCÓW W RÓŻANYMSTOKU

Wprowadzenie

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. spowodowało odbudowę struktur państwowych oraz liczne zmiany w obrębie Kościoła katolickiego, który teraz mógł wyjść z podziemia i bez przeszkód prowadzić pracę duszpasterską, opiekuńczą i edukacyjną. Towarzystwo św. Franciszka Salezego, tak jak inne zgromadzenia zakonne, mogło organizować swoje placówki na terenie całej Rzeczypospolitej, w okresie międzywojennym powstały także jego polskie struktury (mapa 1).

Zgromadzenie Salezjańskie jako kleryczny instytut zakonny na prawach papieskich musiało posiadać pisemną aprobatę miejscowych biskupów, aby prowadzić jakąkolwiek działalność¹. W diecezji wileńskiej pierwszą placówką salezjańską był Różanystok. Stało się to dzięki akceptacji bp. Jerzego Matulewicza, który poparł starania księdza diecezjalnego Witolda Sarosieka, aby do Różanogostoku sprowadzić zakonników zajmujących się wychowaniem młodzieży, wykorzystując do tego istniejące budynki².

Osiedlenie się salezjanów w niegdyś dominikańskim Różanymstoku było możliwe dzięki wsparciu nuncjusza apostolskiego w Polsce abp. Achillego Rattiego³, który skontaktował się w władzami zakonu dominikanów

¹ Wynikało to z Kan. 497, § 1. Kodeksu Prawa Kanonicznego (Codex Iuris Canonici) z 1917.

² J. Łotowski, *Sanktuarium Różanostockie*, Warszawa 1993, s. 104; *25-lecie działalności salezjańskiej w Polsce 1998–1923*, Mikołów 1923, s. 67.

³ Achille Ratti (1857–1939) w 1918 został wizytatorem apostolskim w Polsce i na Litwie, od 6 VI 1919 nuncjuszem apostolskim w Polsce. 13 VI 1921 został mianowany przez Benedykta XV kardynałem. Po śmierci Benedykta XV konklawe wybrało go na papieża. Jako Pius XI sprawował władzę papieską od 6 II 1922 do 10 II 1939. Za jego pontyfikatu doszło do podpisania konkordatu z Polską w 1925, który ustanowił 5 metropolii łacińskich, w tym metropolię wileńską. Dla Zgromadzenia Salezjańskiego przyczynił się, beatyfikując ks. Jana Bosko 2 VI 1929 oraz kanonizując go 1 IV 1934 – E. Gigilewicz, S. Wilk, *Pius XI*,

w Rzymie i wyjednał u nich zgodę na odstąpienie praw do swojej dawnej własności Zgromadzeniu Salezjańskiemu. Biskup Jerzy Matulewicz poparł tę inicjatywę, co w listopadzie 1919 r. zaowocowało przyjazdem salezjanów z Oświęcimia do Różanogostoku⁴. Różanystok był także ważnym miejscem dla żeńskiej gałęzi Rodziny Salezjańskiej – 8 listopada 1922 r. powstała tam pierwsza w Polsce placówka Córek Maryi Wspomożycielki⁵.

Mapa 1. Placówki salezjańskie w II Rzeczypospolitej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie map Wojskowego Instytutu Geograficznego z okresu II Rzeczypospolitej, współczesnych map Polski oraz map satelitarnych. Granice diecezji na podstawie: S. Pawłowski, *Mapa Kościoła rzymsko-katolickiego w Polsce*, Instytut Kartograficzny im. E. Romera, Lwów–Warszawa 1927.

Encyklopedia Katolicka, t. XV, red. E. Gigilewicz, Lublin 2011, s. 758–763.

⁴ B. Kant, *Różanostocka Wspomożycielko, bądź naszą królową*, Warszawa 2006, s. 13; J. Łotowski, *Sanktuarium...*, s. 104.

⁵ Z. Bazylczuk, *Rozwój i działalność Zgromadzenia Córek Maryi Wspomożycielki (Siostr Salezjanek) w Polsce w latach 1922–1939*, Lublin 1977, mps, s. 32–33.

Uczynki miłosierdzia względem młodzieży

Dobroczynność jako pewien rodzaj pracy socjalnej, opieki społecznej czy filantropii, prowadzona przez osoby związane z chrześcijańskim systemem wartości, ściśle wiąże się z ewangeliczną ideą miłosierdzia. Towarzystwo Salezjańskie w swoim statucie z okresu II Rzeczypospolitej już w pierwszym paragrafie stawiało sobie za cel pełnienie względem młodzieży wszelkich uczynków miłosierdzia, tak co do duszy, jak i do ciała. Także kolejne paragrafy dotyczyły praktyk dobroczynnych i wszystkie wymienione tam punkty były realizowane na przestrzeni 100 lat obecności następców księdza Bosko w Różanymstoku.

„Statut Towarzystwa Salezjańskiego”⁶

I. Cel Towarzystwa Salezjańskiego

§ 1. Zgromadzenie Salezjańskie ma to na celu, aby członkowie, usiłując nabywać wspólnie doskonałość chrześcijańską, spełniali względem młodzieży, zwłaszcza uboższej, wszelkie uczynki miłosierne, tak co do duszy jak co do ciała i zajmowali się kształceniem młodszego kleru. Towarzystwo to składa się z księży, kleryków i laików.

§ 2. Aby pełnić uczynki miłosierne względem młodzieży, szczególnie ubogiej i opuszczonej, salezjanie zajmować się będą:

1. Oratorjami świątecznymi,
2. Schroniskami dla rzemieślników (szkoły rzemieślnicze i rolnicze),
3. Domami dla aspirantów na kapłanów,
4. Wykształceniem religijnym za pomocą misyj, kazań i prasy,
5. Popieraniem Stowarzyszeń religijnych,
6. Internatami dla eksternistów, zakładami dla uczniów szkół elementarnych i średnich,
7. Wychowaniem młodego kleru.

§ 3. Pierwszy uczynek miłosierdzia na tem polegać będzie, aby młodzież uboższą i opuszczoną zbierać i uczyć świętej religii katolickiej, zwłaszcza w dni świąteczne.

§ 4. A ponieważ zdarza się często, iż trafiają się chłopcy tak opuszczeni, że daremne byłyby wszelkie starania o nich, gdyby nie zostali przyjęci

⁶ *Statut Towarzystwa Salezjańskiego* zatwierdzony przez Ministerstwo Wyznań i Oświecenia Publicznego w dniu 15 V 1922 r., Warszawa 1933.

do jakiegoś schroniska, przeto z jak największą troskliwością otwierać się będzie domy, gdzie z pomocą Opatrzności Boskiej dostarczy się im przytułku, pożywienia i odzieży. W tym zaś czasie, gdy uczyć się będą prawdziwi, będą się wprawiali również w jakie rzemiosło. (...)”

Salezianie w Różanymstoku pracowali głównie z Polakami wyznania rzymskokatolickiego. Okazywanie wsparcia wyłącznie młodzieży katolickiej było zgodne z ogólnie przyjętą praktyką prywatnych instytucji dobroczynnych, które w okresie międzywojennym miały charakter narodowościowo-wyznaniowy. Dowodem na takie działanie było odrzucenie przez salezjanów i mieszkańców parafii różanostockiej propozycji rządu, aby w Różanymstoku powstała tzw. wieś Kościuszki, to znaczy zakład dla sierot wojennych od 5 do 18 roku życia obojga płci i wszystkich istniejących w kraju wyznań⁷.

Salezianie zgadzali się jednak na inne propozycje pracy dobroczynnej i humanitarnej, jak choćby na istnienie w Różanymstoku szpitala epidemiologicznego oraz łaźni, prowadzonych i utrzymywanych przez Ministerstwo Zdrowia. Szpital, który miał służyć parafianom i w razie potrzeby salezjanom i ich wychowankom, działał od 1920 do połowy 1923 roku⁸.

Salezianie objęli pracą dobroczynną chłopców i prowadzili dla nich gimnazjum oraz uruchamiali szkoły zawodowe. Jednak dopełnieniem pracy opiekuńczej była praca z małymi dziećmi i dziewczętami⁹. Te cele dobroczynne były powodem sprowadzenia do Różanostoku sióstr salezjanek, które miały pomóc przy uruchamianej ochronce. 17 maja 1923 r. siostry salezjanki otworzyły dom dziecka dla 80 sierot w wieku 4–18 lat przekazanych z ochronki w Sokółce¹⁰. W domu dziecka, który początkowo

⁷ Archiwum Salezjańskiej Inspektorii Warszawskiej [Dalej: ASIW], *Kronika parafii Różanostockiej. Lata: 1919–1963*, Różanostok 1964, mps, s. 7–8.

⁸ ASIW, *Kronika parafii...*, s. 8–9.

⁹ Salezianie w 1922 prowadzili w Różanymstoku trzy klasy gimnazjum oraz uruchamiali cztery szkoły zawodowe (stolarską, ślusarską, szewską i krawiecką). – Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskijų Biblioteka, [Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie, Dalej: LMAVB], f. 44–29, s. 16; W. Żurek, *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900–1963. Rozwój i organizacja*, Lublin 1996, s. 88; A. Suplicka, *Prywatne szkoły średnie ogólnokształcące i zawodowe w województwie białostockim w II Rzeczypospolitej*, Białystok 2015, s. 78–81.

¹⁰ J. Jakubiec, *Poemat dobroci. Życie sługi Bożej Matki Laury Meozzi pierwszej przełożonej Córki Maryi Wspomożycielki w Polsce*, Warszawa 2011, s. 57; też, *Szkice biograficzne Córki*

mieścił się w budynku drewnianym (do 6 października 1923 r.), a następnie w budynku zamkniętego szpitala, przebywali chłopcy i dziewczęta¹¹ (po drugiej wojnie światowej do 7 maja 1952 r. salezjanki opiekowały się tylko dziewczętami – Ł. K.).

Salezjanie w Różanymstoku w prowadzonym przez siebie Gimnazjum Piusa XI troszczyli się nie tylko o nauczanie swoich podopiecznych. Gimnazjum było jednocześnie placówką kulturalną, społeczną i obywatelską, która służyła okolicznej ludności. W Różanymstoku od października 1936 do 1939 r. istniał również „uniwersytet powszechny”, którego wykłady odbywały się w Różanymstoku, Nierośnie i Dąbrowie. Salezjanie dysponowali w tym czasie aparatami do wyświetlania filmów i obrazów, a zdobyta wiedza miała służyć uświadomieniu państwowemu ludności i przyczyniać się do dobrobytu całej okolicy¹².

W swojej pracy dobroczynnej salezjanie napotykali różne trudności. Początkowo wynikały one z braku odpowiednich środków materialnych, nieodpowiednio wyposażonych budynków czy też nieustannie trwających remontów, na które należało zdobyć stosowne środki finansowe. Choć wielu uczniów kolegium salezjańskiego miało fundusze na utrzymanie, to wśród ogólnej społeczności zakładu znajdowały się osoby ubogie, które potrzebowały zaspokojenia podstawowych potrzeb, takich jak pożywienie, ubranie, mieszkanie i opieka lekarska.

Niestety, w placówkach salezjańskich mimo wielu wysiłków te podstawowe potrzeby nie zawsze mogły być zaspokajane. Jak w wielu innych instytucjach wychowawczych okresu II Rzeczypospolitej, tak i w placówkach salezjańskich brakowało właściwych porcji żywieniowych czy odpowiedniej ilości ubrań. Brakowało też opału, aby właściwie ogrzać pomieszczenia zimą. W tym celu salezjanie zatrudnili nawet fachowców z Pomorza do kopania torfu, który wysuszony służył za opał. Torf za zgodą starosty sokólskiego wydobywano na terenie majątku Kalno¹³.

Maryi Wspomożycielki zmarłych w Polsce w latach 1922–1972, Wrocław 1997, s. 74, 137.

¹¹ J. Walenciej, *Zakład Salezjański w Różanymstoku w latach 1919–1954*, Lublin 1987, mps, s. 35.

¹² „Uniwersytet powszechny” w Różanymstoku, „Kurier Warszawski”, nr 49, 18 II 1932, s. 6; ASIW, *Kronika parafii...*, s. 107; J. Walenciej, *Zakład...*, s. 198.

¹³ J. Walenciej, *Zakład...*, s. 221.

Innym problemem była niewystarczająca liczba członków kadry pedagogicznej. Powodowało to przeobrażanie się szkół salezjańskich w Różanymstoku tak, aby nie rozdrabniać kształcenia w różnych specjalnościach w małych grupach młodzieży¹⁴.

Internat

Przy szkole w Różanymstoku salezianie prowadzili internat dla chłopców. Służył on zamiejscowej młodzieży i zapewniał jej całkowite utrzymanie oraz wychowanie chrześcijańskie. Koszt utrzymania miesięcznego w internacie w 1923 r. wynosił 150 kg żyta¹⁵, w 1925 r. było to 60 zł¹⁶, zaś w 1933 r. – 70 zł¹⁷. Dodatkowo uczniowie byli zobowiązani do posiadania wyprawy obejmującej: 2 ubrania, 1 płaszcz zimowy, 1 parę bucików, 1 parę butów, 4 zmiany bielizny letniej, 3 zmiany bielizny zimowej, 6 par skarpet, 6 chusteczek do nosa, 4 ręczniki, 4 prześcieradła, poduszkę, koce lub kołdrę, białe nakrycie na łóżko, łóżko, siennik (ewentualnie łóżko i materac można było wypożyczyć w cenie 20 zł rocznie). Powyższe wyposażenie, jak też konieczność dodatkowych opłat za książki, przybory szkolne, podróże, lekarstwa, znaczki pocztowe, naprawę bielizny i obuwia, świadczyło o zamożności uczniów gimnazjum salezjańskiego¹⁸. Ten fakt potwierdzają także informacje o miejscu pochodzenia mieszkańców internatu – większość chłopców pochodziła z miejsc oddalonych od Różanegostoku (m.in. z Warszawy, Wilna, Suwałk, Brześcia, Kielc, Krakowa, Rybnika, Łodzi, Poznania) i posiadała zamożnych rodziców ze środowisk

¹⁴ Problem wielu specjalności w szkołach salezjańskich i związane z tym trudności z zapewnieniem wykształconej świeckiej kadry instruktorskiej, jak też nadmierne wykorzystywanie szkolnych warsztatów do celów zarobkowych zauważyło Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w 1927. W zaleceniach ministerstwa wskazano m.in. na to, aby salezianie skoncentrowali się na wychowaniu młodzieży, natomiast do nauki rzemiosła należałoby zaangażować większą ilość specjalistów o odpowiednich kwalifikacjach. – ASIW, Zespół akt: Różanystok 2, T. Różanystok 1919–1927, s. 69.

¹⁵ *Wiadomości bieżące. Gimnazjum ks. Salezjanów w Różanymstoku*, „Dziennik Wileński”, nr 190, 26 VIII 1923, s. 3.

¹⁶ *Gimnazjum Męskie XX. Salezjanów w Różanymstoku. Warunki przyjęcia do bursy gimnazjalnej*, „Pokłosie Salezjańskie”, 6(1925).

¹⁷ ASIW, Zespół akt: Różanystok 1, T. Różanystok przedwojenny 1928–1939, s. 228.

¹⁸ *Gimnazjum...*

inteligentkich i rzemieślniczych¹⁹. Internat był miejscem stałego pobytu ucznia, który oddalony od swojej rodziny miał zapewnione wychowanie przez salezjanów. Wyjazdy uczniów do domu odbywały się wyłącznie na Boże Narodzenie i Wielkanoc oraz w uzasadnionych wypadkach losowych²⁰. Takie praktyki salezjanów w okresie międzywojennym służyły temu, aby młodzież wzrastała we wspólnocie salezjańskiej organizowanej na wzór rodziny, dzięki czemu można było kształtować młodego człowieka nie tylko intelektualnie, ale też fizycznie, moralnie i społecznie.

Budynek murowany służący za internat posiadał dwa piętra oraz parter, był kryty blachą, a jego wymiary to 41 metrów długości, 20 szerokości i 15 wysokości, posiadał 104 okna i 36 drzwi²¹. Internat miał „dwie sale do przygotowywania lekcji, nowocześnie urządzone łazienki, sypialnie, stołownię, osobne pokoje dla chorych z gabinetami lekarskimi, ambulatorium dentystrycznym”²². W sąsiedztwie znajdowały się obszerne boiska sportowe, ogród z pasieką, park botaniczny, sad owocowy, ogród warzywny i las iglasty, a także łąki, staw i rola uprawna²³. Wychowanie w szkole i internacie było zgodne z systemem prewencyjnym ks. Jana Bosko. Wiele czasu poświęcano na praktyki religijne, gdyż formacja religijna była częścią pedagogiki salezjańskiej. Codziennie praktykowano modlitwy poranne, brano udział we mszy świętej i odmawiano modlitwy przed zajęciami, a dzień kończono modlitwą wieczorną i tzw. słówkiem na dobranoc. Co roku odprawiano także trzydniowe rekolekcje, organizowane zwłaszcza w okresie wielkiego postu²⁴. Czczono również święta salezjańskie, jak choćby comiesięczne wspomnienie św. Jana Bosko, obchodzone w ostatni dzień miesiąca, czy wspomnienie Maryi Wspomożycielki Wiernych 24. dnia każdego miesiąca. Asystencja wychowawcza wyrażała się we wspólnym przebywaniu wychowawców z chłopcami, czuwaniu przy odrabianiu lekcji oraz pomocy słabszym uczniom. Ważny był czas wolny, urozmaicany grami, zabawami sportowymi, wycieczkami. W sali szkolnej organizowano audycje radiowe, koncerty, przedstawienia teatralne i kinematograficzne.

¹⁹ J. Walenciej, *Zakład...*, s. 140–141, 229.

²⁰ Tamże, s. 97.

²¹ ASIW, *Kronika parafii...*, s. 147, 148.

²² Tamże, s. 75.

²³ *Kolegium salezjańskie w Różanymstoku*, „Gazeta Warszawska” 1928, nr 173.

²⁴ J. Walenciej, *Zakład...*, s. 95.

Wychowankowie mogli uczyć się śpiewu, gry na fortepianie, skrzypcach i innych instrumentach, a zdobyte umiejętności wykorzystywano w orkiestrach: symfonicznej i dętej²⁵. Przy kolegium salezjańskim istniało wiele kół i towarzystw. Były to m.in.: koło polonistyczne, koło germanistów, geografów, koło sportowe z sekcją gimnastyczną, koło teatralne, fotograficzne, dramatyczne, koło przyjaciół misji, koło Ligii Ochrony Przyjaciół Przyrody, hufiec szkolny, harcerstwo i Sodalicja Mariańska²⁶.

Ciekawą formą aktywności samorządnej organizacji uczniowskiej było Koło współpracy koleżeńskiej, której prezesem przez dwa lata był Mieczysław Czajkowski. W kole istniały dwie sekcje: dramatyczno-zdobnicza i sportowa. Zadaniem tej pierwszej było przygotowanie imprez szkolnych o charakterze patriotycznym, religijnym i rozrywkowym. Sekcja organizowała także przedstawienia teatralne, skecze, pantomimy i akademie oraz zabawy szkolne. Do jej zadań należało przygotowanie dekoracji i strojów scenicznych. Prezes koła Mieczysław Czajkowski wspominał, że był organizatorem, scenarzystą, reżyserem i autorem jednoaktówek oraz fars grywanych na scenie sali teatralnej w drapieźniku. Był on również redaktorem gazetki szkolnej oraz autorem artykułów i rysunków w „Kąciku humoru” pisma „Głos z Drapieźnika”²⁷ (po interwencji wizytatorów zmieniono nazwę na „Odnowa”). Natomiast w sekcji sportowej prowadzono rozgrywki piłki siatkowej, tenisa stołowego i koszykówki między klasami i szkołami.

Internat mieszczący się tam, gdzie współcześnie znajduje się sala sportowa, został spalony w czasie działań wojennych w czerwcu 1941 r.²⁸, gdy wojska niemieckie zaatakowały stacjonujące w Różanymstoku wojska radzieckie. Po wojnie wraz z reaktywacją działalności edukacyjnej w internacie w innym już miejscu (drapieźniku) w 1950 roku przebywało nawet 250 wychowanków²⁹.

²⁵ ASIW, *Kronika parafii...*, s. 75; ASIW, Zespół akt: Różanystok 1, T. Różanystok przedwojenny 1928–1939, s. 264.

²⁶ J. Walenciej, *Zakład...*, s. 167.

²⁷ M. Czajkowski, *Działalność opiekuńczo-wychowawcza księży salezjanów w Różanymstoku i w Supraślu*, w: *Małe Miasta. Kultura i oświata*, red. Mariusz Zemło, Supraśl 2004, t. V, s. 320.

²⁸ ASIW, *Kronika parafii...*, s. 143.

²⁹ J. Walenciej, *Zakład...*, s. 47.

Dom dziecka

Po drugiej wojnie światowej salezjanie prowadzili w Różanymstoku dom dziecka. Według umowy z dnia 20 października 1947 r. pomiędzy przewodniczącym starostą powiatowym sokólskim Antonim Roszko a administratorem Zakładu Salezjańskiego ks. Julianem Zawadzkiem działalność domu dziecka rozpoczęła się 3 listopada 1947 roku³⁰. Tym samym należy uznać, że niewłaściwe jest datowanie początku działalności domu dziecka na 1946 r., w *Kronice zakładu salezjańskiego w Różanymstoku*³¹, jak też w artykule ks. Jana Fiedorowicza³². Była to placówka dla chłopców w wieku szkolnym, którym Towarzystwo Salezjańskie zobowiązało się zapewnić wyżywienie, pościel, odzież i obuwie, naukę i całkowitą opiekę. Wspieraniem w realizacji wyżej wymienionych zadań służył Wydział Powiatowy w Sokółce, który zobowiązywał się do subwencji w wysokości 2200 zł miesięcznie na jedno dziecko oraz do jednorazowego subsydium w wysokości 50 tys. zł na przystosowanie lokalu domu dziecka do warunków zimowych. Dodatkowo salezjanie otrzymali zapewnienia o pokryciu kosztów ewentualnego leczenia szpitalnego dzieci w szpitalu powiatowym w Sokółce³³.

Zaplecze lokalowe i gospodarcze salezjanów pozwalało na zaspokojenie podstawowych potrzeb dzieci, natomiast istniejąca w Różanymstoku szkoła powszechna siostr salezjank zapewniała chłopcom konieczne wykształcenie. Liczba wychowanków domu dziecka w roku szkolnym 1947/1948 wynosiła 48, w kolejnym 58, a w 1949/1950 – 48³⁴. Pogorszenie się warunków materialnych dla wychowanków domu dziecka i innych podopiecznych salezjanów nastąpiło 24 maja 1950 r., gdy naczelnik Wydziału Społeczno-Politycznego w Białymstoku wraz z milicją zabrał cały inwentarz żywy i martwy, stanowiący własność Zakładu Naukowo-Wychowawczego Towarzystwa Salezjańskiego w Różanymstoku. Dodatkowo przejęto ziemię

³⁰ ASIW, Zespół akt: Różanystok 1, T. Korespondencja z władzami świeckimi 1947–1954, s. 1.

³¹ ASIW, *Kronika zakładu salezjańskiego w Różanymstoku*, rps, s. 134.

³² J. Fiedorowicz, *Kierunki i formy działalności salezjanów w Różanymstoku w latach 1919–1954*, „Biuletyn Salezjański Nostra” 1974, nr 3, s. 22.

³³ ASIW, Zespół akt: Różanystok 1, T. Korespondencja..., s. 1.

³⁴ ASIW, Zespół akt: Różanystok 1, T. Protokoły powizytacyjne t. III, Różanystok, s. 11, 13, 16.

o obszarze 6,3405 ha, służącą wszystkim podopiecznym salezjańskim³⁵. Dobra salezjańskie potraktowano jako beneficjum parafii różanostockiej, które jako dobra martwej ręki nacjonalizowano na mocy ustawy z dnia 20 marca 1950 roku³⁶. Protesty ks. Ignacego Kuczkowicza³⁷ – w których wskazywał m.in. na naruszenie prawa w zagarnięciu dóbr należących do osób prywatnych, dzierżawców i użytkowników niebędących właścicielami ziemi, jak też opłat w naturze za utrzymanie młodzieży – spotkały się z brakiem odpowiedzi lub nielicznymi ustępstwami władz. 27 maja 1950 r. dom dziecka odzyskał część inwentarza zabranego do Państwowego Gospodarstwa Rolnego w Bobrze Wielkiej; były to sieczkarnia i kierat oraz 4 krowy, które nadal pozostawały własnością PGR Bobra Wielka i w wypadku zażądania ich przez władze miały być zwrócone³⁸.

Umowa na prowadzenie domu dziecka w Różanymstoku została sporządzona na 3 lata z możliwością przedłużenia o 3 kolejne. Prawdopodobnie okres funkcjonowania domu dziecka dla chłopców prowadzonego przez salezjanów zakończył się właśnie po upływie wspomnianej umowy, co nastąpiło w listopadzie 1950 r., o czym możemy przeczytać w Kronice Zakładu Salezjańskiego³⁹, bądź 7 maja 1951 r., na którą to datę wskazuje ks. Jan Walenciej⁴⁰. Potrzeba „zwinięcia domu dziecka” jako odpowiedź na prośby biskupów, by powiększyć liczbę wychowanków w Niższym Seminarium Duchownym w Różanymstoku, występuje w protokole po wizytacji ks. inspektora Stanisława Rokity z 11 listopada 1950 r.⁴¹, natomiast w protokole z dnia 17 maja 1951 r. znajduje się informacja, że niższe seminarium zostało powiększone m.in. przez „zwinięcie domu dziecka”⁴². Powyższe informacje wskazują, iż mało prawdopodobne jest, aby dom dziecka był zamknięty

³⁵ ASIW, Zespół akt: Różanystok 1, T. Korespondencja..., s. 8, 10.

³⁶ Ustawa z dnia 20 III 1950 o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego, Dz. U. 1950 nr 9, poz. 87.

³⁷ ASIW, Zespół akt: Różanystok 1, T. Korespondencja..., s. 13, 16, 17, 18, 21, 22.

³⁸ Tamże, s. 11, 12.

³⁹ ASIW, *Kronika zakładu...*, s. 134.

⁴⁰ J. Walenciej, *Zakład...* s. 138.

⁴¹ ASIW, Zespół akt: Różanystok 1, T. Protokoły..., s. 16.

⁴² Tamże, s. 17.

w maju 1951 r. na kilka dni przed wizytacją inspektora, zatem bardziej wiarygodne jest datowanie tego wydarzenia na koniec 1950 roku.

To, co w okresie międzywojennym i tuż po wojnie z wielkim wysiłkiem stworzyły zgromadzenia salezjańskie, zostało brutalnie przerwane decyzjami politycznymi. W dniu 30 czerwca 1954 r. Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego wydał decyzję o zamknięciu placówek salezjańskich w Różanymstoku⁴³, co ostatecznie nastąpiło 6 lipca, kiedy to siłą przejęto dobra zakonne, a salezjanów oraz siostry wywieziono z Różanostoku⁴⁴. Na miejsce istniejącego Kolegium Salezjańskiego wprowadzono szkołę rolniczą, a wszelka salezjańska działalność edukacyjna i wychowawcza została zakończona.

Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy

Pomimo niekorzystnej sytuacji politycznej w czasie PRL-u salezjanie prowadzili w Różanymstoku parafię i po długich staraniach doprowadzili do koronacji obrazu Matki Bożej Różanostockiej, która miała miejsce 28 czerwca 1981 roku⁴⁵. Wtedy też wpisano Różanystok do kościelnego rejestru sanktuariów maryjnych. 30 sierpnia 1987 r. w Rzymie zostało podpisane breve apostolskie, nadające kościołowi parafialnemu w Różanymstoku tytuł bazyliki mniejszej. Te wydarzenia przyczyniły się do popularyzacji małej, oddalonej o 70 km od Białegostoku wsi. Umocniła się także pozycja Zgromadzenia Salezjańskiego na terenach województwa podlaskiego, co zwiększyło szanse, aby oprócz parafii mogły być tworzone nowe dzieła wychowawcze. W 2002 r. powstała w Różanymstoku koedukacyjna bursa salezjańska dla młodzieży szkół średnich, trwały także prace nad powołaniem do istnienia ośrodka wychowawczego⁴⁶. Odpowiadając na zapotrzebowanie władz województwa podlaskiego, salezjanie

⁴³ ASIW, Zespół akt: Różanystok 1, T. Korespondencja..., s. 29.

⁴⁴ A. Szot, *Różanystok 1954*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, nr 4(75) 2007, s. 59–62.

⁴⁵ S. Wilk, *Sto lat apostołstwa salezjańskiego w Polsce (1898–1998)*, Lublin–Warszawa 1998, s. 24.

⁴⁶ J. Pietrzykowski, S. Piotrowski, J. Dzierżak, P. Przesmycki, S. Chrobak, T. Niewęgłowski, *Historia Salezjańskiej Inspektorii pw. św. Stanisława Kostki z siedzibą w Warszawie (1979–2004)*, „Seminare” 2005, t. XXII, s. 140.

z Różanegostoku podjęli rozmowy z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej oraz z Urzędem Marszałkowskim. Celem rozmów było doprowadzenie do powstania młodzieżowego ośrodka wychowawczego, w którym na umieszczenie oczekiwało osiemdziesięciu młodych ludzi z wyrokami sądowymi. Po wstępnych rozmowach doszło w Różanymstoku do spotkania m.in. ks. inspektora Józefa Strusia, ks. Krzysztofa Grzendzińskiego, marszałka województwa podlaskiego oraz kilku starostów⁴⁷. Planowano kontraktację miejsc i remont zniszczonych budynków, w czym partycypowało miasto Białystok i sąsiednie powiaty w zależności od planowanej liczby wychowanków z danego obszaru administracyjnego. Ważną rolę przy powstaniu MOW-u odegrał także proboszcz Różanegostoku ks. Sławomir Goworek. Zapoczątkował on rozmowy oraz uzyskał zgodę konserwatora zabytków na adaptację i modernizację byłego żeńskiego klasztoru prawosławnego (zwanego drapieźnikiem) na potrzeby ośrodka⁴⁸. Salezjański Ośrodek Wychowawczy został powołany na mocy dekretu ks. inspektora Jana Niewęglowskiego i rozpoczął funkcjonowanie 7 maja 2003 roku⁴⁹.

Pierwszym dyrektorem został ks. Krzysztof Grzendziński⁵⁰. Na początku swojej działalności ośrodek podlegał Wydziałowi Polityki Społecznej w Białymstoku⁵¹, natomiast od 4 października 2004 r. ośrodek przeniesiono pod zwierzchnictwo Wydziału Oświaty Starostwa Powiatowego

⁴⁷ Ł. Kalisz, *System prewencyjny ks. Jana Bosko na przykładzie Salezjańskiego Ośrodka Wychowawczego im. Jana Bosko w Różanymstoku*, Białystok 2007, mps, s. 117.

⁴⁸ Decyzja Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku z dnia 17 III 2003, archiwum zdeponowane w sekretariacie Salezjańskiego Ośrodka Wychowawczego w Różanymstoku.

⁴⁹ Dekret powołania Salezjańskiego Ośrodka Wychowawczego im św. Jana Bosko, zespół akt: Dokumenty Organizacyjne, archiwum zdeponowane w sekretariacie Salezjańskiego Ośrodka Wychowawczego w Różanymstoku.

⁵⁰ Został on nominowany już 1 IX 2002 – nominacja ks. Krzysztofa Przemysława Grzendzińskiego na dyrektora Ośrodka Opiekuńczo-Wychowawczego im. św. Jana Bosko w Różanymstoku podpisana przez ks. inspektora Józefa Strusia, Warszawa, 4 X 2002, zespół akt: Dokumenty Organizacyjne, archiwum zdeponowane w sekretariacie Salezjańskiego Ośrodka Wychowawczego w Różanymstoku.

⁵¹ Wpis do rejestru placówek opiekuńczo-wychowawczych województwa podlaskiego z dnia 7 XI 2002, archiwum zdeponowane w sekretariacie Salezjańskiego Ośrodka Wychowawczego w Różanymstoku.

w Sokółce⁵². Obecnie jest ośrodkiem ogólnopolskim, do którego wychowankowie trafiają za pośrednictwem Centralnego Systemu Kierowania Nieletnich do Placówek Resocjalizacyjnych i Socjoterapeutycznych (www.sytemkierowania.ore.edu.pl).

Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Różanymstoku (MOW-45 Różanystok) będący niepubliczną placówką opiekuńczo-wychowawczą o charakterze resocjalizacyjnym, przeznaczony jest dla młodzieży męskiej niedostosowanej społecznie, która może tam trafić wyłącznie w wyniku wyroku sądu rodzinnego. Orzeczenia sądów o zastosowaniu wobec nieletnich środka wychowawczego w postaci umieszczenia w MOW jest spowodowane jego demoralizacją rozumianą jako: naruszanie zasad współżycia społecznego; popełnienie czynu zabronionego; systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego; używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia; uprawianie nierzędu; włóczęgostwo; udział w grupach przestępczych⁵³.

Od 1 września 2012 r. przy Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym w Różanymstoku powołano Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapeutyczny im. św. Józefa (MOS-89 Różanystok). Podstawą przyjęcia jest wniosek rodzica lub opiekuna prawnego oraz orzeczenie poradni psychologiczno-pedagogicznej o potrzebie kształcenia specjalnego⁵⁴. Tym samym do placówki w Różanymstoku zaczęto przyjmować chłopców bez orzeczenia sądu, co umożliwiło zastosowanie prewencji w stosunku do osób zagrożonych niedostosowaniem społecznym⁵⁵. Należy dodać, że salezianie w tym przypadku pozytywnie odpowiedzieli na zmianę przepisów dotyczących

⁵² Wpis do ewidencji szkół i placówek niepublicznych Starostwa Powiatowego w Sokółce z dnia 4 X 2004, archiwum zdeponowane w sekretariacie Salezjańskiego Ośrodka Wychowawczego w Różanymstoku.

⁵³ Art. 6 § 9, Art. 4 § 1 Ustawy z dnia 26 X 1982 o postępowaniu w sprawach nieletnich. – Dz. U. 1982 nr 35, poz. 228. (tekst jednolity Dz. U. 2018, poz. 969).

⁵⁴ <http://www.rozanystok-salezianie.pl/Mlodziejowy-Osrodek-Socjoterapii-291.html>, dostęp 30 I 2019.

⁵⁵ § 13 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 V 2011 w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach. – Dz. U. 2011 nr 109, poz. 631. (Rozporządzenie to obowiązywało do czasu uchylenia go Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 XI 2015 – Dz. U. 2015, poz. 1872).

katalogu ośrodków wychowawczych, gdyż dopiero od 1 stycznia 2012 r. sądy rodzinne utraciły możliwość kierowania młodzieży do MOS⁵⁶. Sytuacja prawna, w której sąd orzekał pobyt młodzieży w placówce terapeutycznej bez dobrowolności, była powszechnie krytykowana przez ekspertów, a jednocześnie MOS-y istniejące przed 2012 rokiem obawiały się niewystarczającej ilości wychowanków, którzy chcieliby tam przebywać świadomie, bez zewnętrznego przymusu.

Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Różanymstoku to obecnie⁵⁷ jedna z 95 takich placówek w Polsce i jeden z dwóch (oprócz MOW-62 Augustów Jeziorna) MOW-ów resocjalizacyjnych dla chłopców w normie intelektualnej w województwie podlaskim. Natomiast Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii w Różanymstoku jest jedyną tego rodzaju placówką dla chłopców w województwie podlaskim i jednym z 83 MOS-ów w kraju⁵⁸. W celu zapewnienia właściwej edukacji wychowankom umożliwia się naukę w ostatnich klasach Szkoły Podstawowej Specjalnej Nr 2, a także w Branżowej Szkole Specjalnej I Stopnia o kierunku kształcenia: stolarz i jeździec⁵⁹. Nad całością dzieł wychowawczych w Różanymstoku czuwa dyrektor ks. Krzysztof Grzendziński, który przy pomocy trzech zastępców i blisko 100 pracowników troszczy się o wychowanie ok. 100 wychowanków⁶⁰. Należy także dodać, iż salezjanie w Polsce prowadzą jeszcze MOW-46 w Trzcińcu oraz MOW-61 w Rzepczynie.

⁵⁶ Na mocy art. 205 Ustawy z dnia 9 VI 2011 o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. 2011 nr 149, poz. 887) od 1 I 2012 przestały obowiązywać przepisy art. 6 pkt 9 ustawy z 26 X 1982 o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. 2010 nr 33, poz. 178).

⁵⁷ Według stanu na dzień 1 IX 2018 – <https://www.ore.edu.pl/2017/10/system-kierowania-mlodziezowe-osrodki-wychowawcze/>, dostęp 30 I 2019.

⁵⁸ Według stanu na dzień 1 VII 2018 – <https://www.ore.edu.pl/2015/04/mlodziezowe-osrodki-socjoterapii/>, dostęp 30 I 2019.

⁵⁹ <http://www.rozanystok-salezjanie.pl/index.html>, dostęp 30 I 2019.

⁶⁰ Brak stałej ilości wychowanków wynika m.in. z ucieczek, niepowrotów z przepustek, zakończenia edukacji lub niepełnej obsady wychowanków MOS-u.

Zakończenie

Współczesna sytuacja Zgromadzenia Salezjańskiego w Różanymstoku jest różna od tej z lat 1919–1954, gdyż Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy jest utrzymywany przez państwo i warunki lokalowe są wręcz wzorcowe, jak na tego typu placówkę. Także wyposażenie chłopców w ubranie czy potrzebne pomoce do nauki są zadowalające, a i z wyżywieniem nie ma problemu, gdyż ośrodkowa stołówka dba o to, aby zarówno wychowankowie, jak i kadra placówki właściwie się odżywiali.

Ważnym elementem determinującym sukces wychowawczy jest kadra wychowawcza. Niestety, jest to najsilniejszy, ale i zarazem najsłabszy element systemu prewencyjnego w salezjańskim MOW-ie. Najsilniejszy dlatego, iż wśród kadry nauczycielskiej i wychowawczej są prawdziwi pasjonaci, którzy znają system prewencyjny ks. Bosko, są to osoby mające osobową relację z Bogiem i świadczą o tym swoim życiem. Niestety, we wszystkich trzech MOW-ach salezjańskich, w których miałem okazję przebywać⁶¹, były także osoby, dla których wychowanie młodzieży jest tylko pracą, a ich najważniejszą motywacją jest otrzymywanie systematycznego wynagrodzenia. Takie postawy pedagogów można tłumaczyć brakiem znajomości pedagogiki salezjańskiej, której niestety nie omawia się należycie na studiach pedagogicznych (oczywiście z wyjątkiem uczelni, w których pracują salezianie bądź osoby, których dorobek naukowy jest związany z pedagogiką salezjańską). Innym mankamentem kadry świeckiej jest jej pobożność wyrażająca się w zachowaniu zewnętrznym, nieangażowanie się w życie religijne placówki, brak codziennych praktyk religijnych, aż po dawanie antyświadectwa swoim zachowaniem.

Te uwagi to tylko kilka przykładów, które pokazują, że salezianie, wychowując młodzież zgodnie z ideałami wychowawczymi ks. Bosko,

⁶¹ Owocem przeprowadzonych tam badań są m.in. publikacje: Ł. Kalisz, *Zastosowanie podstawowych założeń systemu prewencyjnego ks. Jana Bosko w Salezjańskim Ośrodku Wychowawczym w Różanymstoku*, „Seminarc” 2008, t. XXV, s. 371–388; tenże, *Atmosfera rodzinna jako element wychowawczy w Salezjańskim Ośrodku Wychowawczym im. św. Jana Bosko w Różanymstoku*, w: *Dziecko w zmieniającej się przestrzeni życia. Obrazy dzieciństwa*, red.: J. Izdebska, J. Szymanowska, Białystok 2009, s. 391–400; tenże, *Współczesne zastosowanie asystencji w salezjańskim systemie zapobiegawczym*, w: *Edukacja w okresie przemian*, red.: A. Karpińska, Białystok 2010, s. 482–490; tenże, *Wychowanie bez przemocy w systemie prewencyjnym ks. Jana Bosko*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 2011, t. X, s. 212–220.

podejmują się bardzo trudnej i wymagającej pracy i tego wysiłku powinni także oczekiwać od swoich współpracowników.

Różanystok jako miejsce kultu maryjnego i profesjonalnej pracy edukacyjno-wychowawczej od stu lat przynosi chlubę zgromadzeniom salezjańskim. Jest to również element dziedzictwa narodowego, o które należy się troszczyć przez badania naukowe opisujące historię i współczesność Różanostoku oraz otoczenie opieką różanostockich zabytków materialnych. Z Różanymstokiem łączy się także dziedzictwo duchowe związane z Różanostocką Wspomożycielką, która wyprasza dobro wszystkim, którzy ją o to proszą.

DZIEŁA DOBROCZYNNNE DLA CHŁOPCÓW W RÓŻANYMSTOKU

STRESZCZENIE

Artykuł prezentuje wybrane dzieła dobroczynne prowadzone przez Towarzystwo św. Franciszka Salezego w Różanymstoku w latach 1919–2019. Stałym elementem pracy salezjanów było pełnienie uczynków miłosierdzia względem młodzieży przez jej wychowanie i kształcenie. Autor opisał okoliczności sprowadzenia zgromadzeń salezjańskich do Różanegostoku w kontekście planowanych dzieł dobroczynnych, jak też ich rozwój w poszczególnych latach. Szczególną uwagę autor poświęcił takim placówkom jak: internat, dom dziecka oraz współcześnie istniejący Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy. W artykule zostały wykorzystane liczne dokumenty archiwalne, dzienniki ustaw, jak też opracowania naukowe oraz badania własne i spostrzeżenia autora.

Słowa kluczowe: Różanystok, Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy, Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapeutyczny, internat, dom dziecka, system prewencyjny, miłosierdzie, dobroczynność.

ACTS OF CHARITY FOR BOYS IN RÓŻANYSTOK

SUMMARY

The article presents selected acts of charity performed by the Society of St Francis de Sales in Różanystok between 1919 and 2019. Performing merciful deeds towards youths by means of upbringing and educating them was an established element of Salesian priests' activities. The author described the circumstances in which Salesian communities were brought to Różanystok in the context of intended charitable acts and their development in particular years. Special attention was paid by the author to such institutions as the dormitory, orphanage and currently existing Youth Educational Centre. The article refers to numerous archival documents, journals of laws as well as scholar papers and author's own research and observations.

Keywords: Różanystok, Youth Educational Centre, Youth Socio-Therapeutic Centre, dormitory, orphanage, preventive system, mercy, charity.